

IV. Gyakorlati dolgozatok.

A múlt és a jövő unitárius vallása.

A régimódi tágas udvarház hátamegett magas bikkfák kis erdeje emelkedett. A házat védő fenyők előtti gondozott térről néhány lépésre már az erdőtől a mező felé vezető sétaúton járkált egy lábbadozó theologus. Tanára tanácsára ment abba a szilágysági kis faluba, hol az udvarházon kívül csak görög templom és a messzi tanyán az ispán érdekelte, mert ő is székely és ő is theologus volt.

A tetőn lengedező szellőben ismételte a Channing Ellerg Vilmos munkái első magyar kötetéből a jó hosszú, de neki igen kedves mondatokat. Az *önművelésről* szólót minden diák elolvasta tizszer, hússzor, a mi theologusunk már azért is szerette olvasni, mert jó tanácsadója, Simén Domokos fordítása volt.

A zsenge theologus esze elkalandozott s keresgélte valahol, túl az Oceánon, azt a csodálatos beszédű papot. Kereste, de csak a tanácsait találta meg abban az új könyvben.

Azokat nagy buzgósággal elrepetálta: „Az önművelés olyan valami, ami lehető.” „Az a legnagyobb ember, aki meggyőzhetlen elhatározással mindig az igazat választja, aki ellene áll a legerősebb külső és belső kísértéseknek, aki vidám elmével hordozza a legnehezebb terheket, aki legnyugodtabb a viharok és legrettentetlenebb a fenyegetések és balesetek közt és aki legszilárdabban ragaszkodik az igazsághoz, az erényhez és az Istenhez.”

Az ifjú hite erősen nagy ostrom alatt állott, mert a szomszéd községben egy másik magán nevelő arra fordította jövedelmét, hogy meg legyen neki minden új könyve, amelyben a természet-bölcselem előterében a materializmus, a Büchnerizmus, evolucionizmus zengzetes szólamai igen csábítólag kínálgatták az új tudományt a tanulás iránt fogékony, de a kellő előképzettséget nélkülöző ifjunak. E három theologus

között vezérszerepre vállalkozott az udvar kertésze, egy eszes cseh ember, aki szintén szeretett olvasni, de amellet nagyon élénk, természetes és józan észjárásu volt. Így alakult ki vasárnap délutánokra a kis szilágysági falu tudós társasága. A tanító heves vérmérsékletü ember s az új tudományért rajongó lévén, bizonynal meghódította volna a társaságot, ha közbe nem lépik Channing, akit mindenki kénytelen volt nagy mohósággal olvasni, mihelyt rá került a sor. Ha nem is vallotta be a két természettudós, kiknek egyike, a kertész katolikus, a másik református volt, mégis megállottak önmaguk előtt, midőn ehhez a tételhez értek: „De van oly erő is, amely nem állhat meg annál, a mit látunk és fogunk, amely a végetlen, nem teremtett okot keresi és nem nyugszik, a mig föl nem emelkedik az örökkévaló, a mindent magába foglaló szellemhez.“

Ennek az „is“-nek jutott az a szerep, a melyet a szent legendákat kedvelő poéta lelkek a hajdani Britton elsülyedt „Is“ nevü szigetének tulajdonítottak: midőn a tenger csendes volt, a sziget tornyának a keresztje kilátszott, és a hajósok hóbuzgósága boldog kielégítést nyert, mert ők jó katolikus szokás szerint, a keblökre rajzolták a levegőben. Midőn vihar csapkodta a partokat és dobálta a csónakot, a vizhegyről a tenger-völgybe, akkor fülökbe csengett az elsülyedt torony harangja.

Az egykori theologust az a határtalan szerencse érte, Isten különös kegyelméből, hogy ő az Oceán tulsó partján a Channing templomától pár száz lépésre 300 ezer buzgó lélek érzelemtől hevített gondolathulláma között hallotta és hallatta Erdély bércei közül kétszáz unitárius harangnak a testvérek boldogságáért egyszerre zengő hálás, imaszzerű zúgását.

A theologia és a hit szünetlenül folytatja egy emlőn táplálkozó két testvér harcát. A theologia elméleteket forgat és megönti ércnél keményebb formákká. Azt tartja, hogy ha keretei a régiék, már a belső világa is csak az. A hit élni akar és életet táplál. Minden egyénben úgy jelentkezik, mint legsajátosabb tulajdona, melynek védelme, gyarapítása, kiterjesztése elidegeníthetlen joga. Ámde a theologia szervezeteiket állít fel és azok közé igyekszik bevonni az emberek tömegét. Legfőbb törekvése az egyéni sajátosságok letompítása, beolvasztása a tömegegységbe. Az egyén először ösztönösen, majd öntudatosan, de mindig megjelenik, néha külső jelképpen, máskor élénk hangokban. Majdnem ismétlődik az „Is“ torony s illetőleg a harangja legendája.

A hittudomány történelme kellő távlatból szemlélve olyan legendás tüneteket mutat, a melyekben keresve is alig lehet igaz tatralmat találni. Habár tulságosan elkoptatottnak tetszik, mégis csak arra hivatkozom, ami a keresztény theologiáknak Alfája s egyben Omegája is

akart lenni, sőt maí napig ezt a szerepet követeli. A niceai theologusok harcára célozok. Mit akartak? Azt-e, hogy a hitnek az egy Isten helyett két tárgya legyen, egy égi és egy földi Isten? Azt akarták-e, hogy ha az égi elvont és láthatatlan, a földi látható és megfogható legyen?

Íme a XIX-ik század materializmusa a főpapok asztalán a testté lett Istenben. El kell ismerni, hogy ennél valamivel nemesebb, mert az embert materizálja, az embert új jelzőkkel ellátva teszi isteni imádat tárgyává. De, bárhogyan is rejti a Krisztus palástja alá, minden szellemenésre kilátszik alóla, a paganizmus, vagy ha jobban tetszik az Egyiptomból Görögországba, onnan Rómába s onnan minden keresztény körzetbe eljutott al- és felvilági dualizmus naturalizmusa, filozófiává higitva.

Én megértem az eljárás indító okát, amely abban rejlik, hogy a kereszténység nem tudta megszabadítani a krisztusi evangeliumot azoktól az idegen elemektől, amelyeket a kereszténnyé lett népek magokkal hoztak mithológiájukban és kultuszokban. Pál apostol példát adott a kivezető eljárásra. A judaizmus már kiszáradt formalizmus volt hittartalom nélkül, Jézus ethiloreligioja, mint ethika, tulságosan finom a durva kalmár élethez szokott üzleti embernek, aki nem irtózott az embervásártól sem, mint istenhit olyan bensőséges, amelytől a buzgó farizeus oly távol állott, mint ég a földtől.

Kiséreljünk bele helyezni egy olyan embert a fiaság érzésvilágába, aki egész életében nem jutott túl azon a természeti viszonyon, amelyben az anyát mint táplálót, az apát mint védőt látta. Ő a primitiv ember ösztönével föláldozta istenének nemcsak barmát, hanem fiát is, mert a saját élete biztosítása előtte nagyobb cél volt, mint egy új és nálánál tökéletesebb utód fölnevelése és kiművelése.

Bármily oldalról vizsgáljuk az ember vallását, arról győződünk meg, hogy első helyen és legfőbbképpen célszerűségi eszköz volt. Az egyházzá szerveződött hívők nem vették észre, hogy még azt is elveszítették, amire születésük jogot adott nekik, hogy ugy gondolkoznak, a hogy lelkük sugallja, s azt higyjék, ami lelkük vágyát kielégíti. A hitnek egyéni érvényesülésre törekvése megnyitotta az utat az egyház számára az eretnekség kitalálására és a legborzalmasabb kegyetlenségre.

Midőn az embert Istenné avatta a Krisztus személyében, már csak egy lépést kellett tennie, hogy az embertől elvegye azt is, a mi még övé volt: a lelkét. A léleknek Istenné avatása alapjában és lényében ugyanolyan kegyetlen elbánás volt az emberrel, mint Jézusnak Istenné avatása, mert így már többé nem az volt az ember joga és kötelessége, hogy lelkét tökéletesítse és hasonló lenni igyekezzék Isten-

hez, hanem az, hogy a szellemeket, mint az istenség tényezőjét imádja. Mert ez korántsem azt gondoltatta a keresztény hívővel, hogy Isten lélek és őt lélekben kell imádni, tehát az emberi lélek egylényegű az isteni lélekkel, hanem azt, hogy Isten nemcsak lélek, hanem test is, mert vajjon ha a fiúság Jézusban Istenné változik, mi marad az embernek az Atyának nevezett Istennel szemben. Miért nevezi Istent Atyának, miután az ember csak harmadrendű, vagy egyáltalában nem is gyermeke Istennek, mert Istennek csak „egy tulajdon fia“ volt, a kit magához vett, úrrá, bíróvá tett elevenek és holtak felett.

Ezeket a hittapasztalatokat az unitárius hívő bizonyos lelki szomorúsággal, megbotránkozással forgatja elméjében, s habár jól tudja, hogy egy egész világgal áll szemben, legyőzhetetlen ösztönszerűséggel, óh nem, öntudatossággal, martírságra kész elszántsággal harsogja a riadót: tévelyegtek, térjete meg a ti istenetekhez és ne legyetek többé bálványimádók.

Az unitáriusság egész multja hazánkban, de érthető okokból még inkább külföldön, erre az ébresztő munkára fordított hatalmas energiának mutatja szembeszökő példáit.

Három esztendeje foly Amerikában a belső és külső harc főképpen a református, illetőleg presbitériumos egyházban. Oka az, hogy nem mindenik pap és nem is egyenlőképpen tanít és prédikál a hit öt pontjáról: Krisztus eleve származása, szűztől születése, megváltó halála, testi feltámadása és a biblia csálhatatlansága felől.

Igen sokan vannak köztük, — a lelkészek közt — akik már egyik tantételt sem vallják ilyen értelemben. Hatalmas vihar támadott a múlt évben Dr. Fosdick esete miatt, mert ő nyilvánosan ellene prédikált. A newyorki hatalmas papi presbyterium elítélte és fölmentette a papi szolgálat alól. Ujabb hír szerint a baptista egyházba lépett át s talán már azóta más irányban is lépett, de ez a mi elméleti fejtegetéseinket nem érinti. Jóval inkább érdekel az, hogy a newyorki Theologiai seminarium iránya egészen ellenkezik a presbyterium felfogásával. A presbyterium pedig kimondotta, hogy ragaszkodik Krisztusnak szűztől származása tanához.

Ez a tan ma minket nem foglalkoztat. Én híven emlékszem ifjúkorom felfogására. Abban első helyet foglalt el. Nemcsak az apostoli hit formában, hanem a hitben is mélyen járó gyökere volt a szűztől való születésnek. Midőn megjelent a „Csodák“ Simén Domokostól, megindult az általános hangulat átalakulása, azután következett a hit helyett a gondolkozás, majd a kritikus fontolgatás, s végül előállott a Channing tanítása, mely már leszállította a Krisztus-csodát Isten-csodára, vagyis nem az volt a főkérdés, hogy Jézus szűztől született-e, ha-

nem az, hogy Isten megtehet-e bármit is, amit akar. Ez még mindig nagyon közel állott a csoda hívéséhez, s hogy népünk attól nem tágitott, nyilvánvaló lett, midőn megjelent az *Unitárius Kis Könyvtárban* John Page Hopps-tól: *Jézus*. A korondi unitáriusok tiltakoztak a füzet terjesztése ellen a főhatóságnál, s vissza is küldötték. De ez csak azt mutatta, hogy Korondon a katolikusok az unitárius hivekre kiterjesztették hitnézetüket, de nem azt, hogy székely népünk gondolkozása változatlanul megállott volna ezen a tanon, vagy bármely más hasonló ósdi fölfogáson.

Erdélyben a hitviták kora lejárt a XVIII-ik században. Ekkor is már csaknem magánúton, a kézirati művekben folyt. A debreceni támadást kénytelenek vagyunk csupán helyiérdekűnek minősíteni. Ez a XIX. század második felének volt utolsó kísérlete s jó részt ott is maradt. A mai erdélyi és még a magyarországi kálvinianus világ is csak keblileg foglalkozik az orthodox krisztológiával, csak a szélsőséges balszárny folytat propagandát a Krisztus-imádás érdekében. A sociologia új gondolkozást, új elméletet és Jézusra új alkalmazást vett gyakorlatba. Mihelyt valaki a társadalmat mozgató erők közé beilleszti, sőt alapvetőnek elfogadja Jézus tanításait, már eltávozott az alexandriai iskola Krisztusától, a messiásokat pedig a modern reformátorok között találja meg.

De én most nem akarok a krisztológiával foglalkozni, hanem vizsgálom azt a szerepet, melyet az unitárius lelkész, mint igehirdető a társadalmi irányeszmék művelésében kifejt. Mert nyilvánvaló tény, hogy az, aki hitében az egyéni meggyőződést többre becsüli a tanelmélet tovább boncolgatásánál és arra törekszik, hogy az emberek ráeszméljenek arra, hogy az istenismeret és az istenvallás között épp oly nagy a különbség, mint a betű és a lélek között, melynek egyike öl, másika elevenít.

Az unitárius élvezi ezt a szabadságot s innen van, hogy Amerikában és Angliában a legjelesebb papok jönnek át más egyházakból a szabadság eme honába.

Az amerikai és az angol lelkész hitvédő. Ez két tényt világít meg. Egyiket azt, hogy ott az unitárius felfogás még mindig újdonság az ország bizonyos helyein. Másikat azt, hogy az orthodoxia olyan hatalmas, hogy az nem enged be semmi újítást a hivatalos fölfogásba és a tanba. Ennek tulajdonítható, hogy különösen Amerikában az unitárius egyház a háború után nyílt hadjáratot indított a nagyobb városok egyiptomi sötétsége ellen. A mozgalmat a Laymesis leagne indította meg. Dr. Strong newyorki ügyvéd hatalmas propagandával félév alatt két és fél millió dollárt gyűjtött össze és a legkiválóbb papi és világi szónokokat elküldötték azokba a nagy városokba, ahol nem volt unitárius gyülekezet.

A munka sikerrel járt. Az unitárius irodalom addig ismeretlen forgalmat ért el. 3 év alatt 12.000-el növekedett a lélekszám.

A reformáció a művelt osztályok körében terjedt. Ennek legfőbb bizonyosága, hogy mindenik egyházból váltak ki jeles papok s csatlakoztak az unitáriusokhoz. A százévi jubileumra átment külföldi papok és papnők a propaganda munkát folytatták. A magyarok feladata főleg az volt, hogy unitárius testvéreinkben fölébresszék azt a tudatot, hogy az unitárius vallás nem új, hanem olyan régi, mint a reformáció, sőt dogmai tekintetben ez összhangban van az első kereszténységgel és a Jézus tanításával.

Sajátságos, hogy Amerikában csak most, vagyis a múlt év tavaszán volt az erdélyi vagy a nagyváradai disputációhoz hasonló dogmai kardcsörtetés. Newyorkban a protestáns kálvinistákat nyugtalanította, hogy az unitárius templomokba eljárnak a hallgatóik. Egyik papjok (de Straton) nyílt vitára hívta föl az unitárius papot (Pottert). A napi sajtó is részt vett a harc regisztrálásában. A győzelem kétségen kívül az unitárius részen volt, de ez keveset változtatott a véleményén annak a presbitériumnak, amely dr. Fosdick papot ugyanott elmozdította állásából, mert hirdetni merete, hogy a biblia nem csalhatatlan.

Ebből látszik, hogy az amerikai és az angol pap rá van utalva dogmatikus beszédek tartására. Neki figyelemmel kell kísérni a hittani mozgalmakat és tájékoztatni hallgatóit. Angliában az estéli előadásokat használják erre a célra, Amerikában a reggeliket, miután ott csak kevés helyen tartanak délutáni avagy estvéli istentiszteletet.

Ebből a szerepből természetesen következik az, hogy az ottani papjainknak nagy figyelemmel kell kísérniök a hittudományi és filozófiai irodalmat. De következik az is, hogy rendkívül nagykészültségű papjaik vannak, akik az illető város egyetemén ha nem is foglalnak el tanszéket, kapnak meghívást előadások tartására.

A cambridge-i pap (Amerika) a Harvard egyetemnek rendes papja gyanánt szerepel, de mellette a távoliak is kapnak meghívást egyetemi prédikációk tartására. A meadville-i teologia s úgyszintén az angol teológiák is gyakorolják a lelkészeknek ily módon szolgálatba hívását.

Ehhez tartozik az a rendes gyakorlat, hogy az amerikaiak Angliában s ezek viszont ott tartanak több hónapra terjedő szószéki előadásokat.

Figyelemben kell tartanunk azt is, hogy mindkét ország papja jó részt írásból olvassák beszédeiket, tehát arra vannak utalva, hogy essaykat és nem szónoki beszédeket irjanak. Ennek igen kiváló példái azok a zsinati vagy jubiláris beszédek, melyeket Bostonban és Londonban hallottunk: Dr. Frothingham, illetőleg Whetherad lelkészektől. Az angol

ebben az esetben szónokiasabb volt, mert az előadó temperamentumosabb ember az amerikaiénál, de a kettő egyenlően magas mértékű volt. A múltat tekintették fundamentumnak, de a jövőhöz rakták az alapköveket.

A múlt és a jövő unitárius vallását úgy szemléltetik, ahogy látni kell azoknak, akik a múlt emlőjén táplálkozva, a jövő építésére vannak elhíva. A külső kereteket és az erdélyiekkel való viszonyt már ismerjük.* Most a benső lényeg érdekel. Erre pazar fényt szór a két szónok. Az atyák hite, reménye, vallásos terveik és eszményeik. A hívők viszonya a kor tudományos felfogásához. Az, hogy az unitarizmus mozgalom racionalizmus volt-e vagy spiritizmus. Az amerikai meg van győződve, hogy senki sem tagadhatja meg az unitárius hittől a mély vallásos tartalmat. Az első unitáriusok főleg Isten felé tekintettek. Isten atya, az ő szeretete minden ember boldogsága, mert az ember gyermeke. Ezt a fiúságot senki sem tanította hatékonyabban Channingnál. Ő fogta föl teljes egészében a Jézus által nyert kijelentést, hogy minden ember egyenlő Isten előtt a fiúság által. Hogy Jézus első az egyenlők között, abból következik, hogy ő a hitet és istenes életet legtökéletesebben megvalósította. Az emberben új lelki tehetségeket fedezett fel s így az embert Istennek mélyebb és bensőségesebb ismeretére segítette.

A lélek vallása nagyságát azok az egyszerű tanítások mutatják meg, melyek a múltat táplálták. Szeresd Istent teljes szivedből és teljes lelkedből, szeresd felebarátodat, mint magadat. Ezek minden lélekhez szólnak, a legegyszerűbb lélek is megérti s rendre, lassan beviszi mindennapi életébe és cselekedeteibe. Az ember rájő, hogy mindennél többet ér a jóság s megismeri a lefőbb eszményt, amely egyben a legteljesebb valóság. Ehhez a valláshoz nincs szükség sem a háromság tanára, sem a megváltás burkolt és értelmetlen okoskodásaira. Így oldja meg a ma vallását az angol szónok, mert ő a trinitárius és hasonlóan arisztokratikus egyházi szervezetekkel oly szorosán körül van véve, hogy eszméit csak azokon keresztül tudja megismertetni.

Ebből a lelki állapotból a kibontakozás nemcsak lehetséges, hanem elkerülhetetlen, mert a lélek útja Istenfelé halad. A mi atyáink látták az Isten arcát s az ő neve homlokukra volt írva. Vele éltek, vele ébredtek és vele végezték a napi élet munkáját és vele haladva, mindig fokozódó reménységgel tekintettek a jövőbe. Az amerikai unitárius első apostolok beléptek a transcendentalizmus határtalan birodalmába. Ez felelt meg Isten teljességéről és mindent átölelő tökéletes szellemiségéről való fogalmuknak. Nekik, vagyis az ifjabb, bátrabb lelkeknek széles mező,

* Ker. Magvető 1924., 1925. évf. 100 esztendő az unitarizmus történelméből.

messze látás, eredetiség és függetlenség kellett. Ebbe a szellemáramlatba vezette be őket Channing. A Parkerek merész nyelve az új fogalmakat új szavakba öntötte, az idősebbeket megijesztette, de az ifjuság rajongással fűzte tovább. Nem törődtek azzal, hogy a hit dogmai köpenyegre repedezett és foszladozott. Annál tisztább fényben tündökölt a lélek, mely munkára hevítette. Hitetleneknek, tagadóknak voltak minősítve, pedig valóban a hitet építették és a kételkedést oszlatták el. A vége az a ma annyira becsült megismerés lett, hogy Isten nemcsak a héber próféták által jelentette ki magát, hanem az emberiség szentjei és szellemi vezérei által.

Csakis az ember tudta kitermelni öntudatából a nagyszerű Isten-tudatot. „Minden gondolat valamely hatalom tudatára vezet, amely nagyobb magánál a gondolatnál“. Az ember az istengondolattal meggazdagította a világot, így jutott el a természet evolúciójától az Isten gondolatához. Így tette a vallást a világ egyik leghatalmasabb elemévé. Így jelenik meg a vallás, mint lényegileg a legemberibb valami a földön, így világosodik meg, hogy az Istenezsme a leghatározottabban emberi minden eszmék között. Lehet, hogy a vallás nem tudja kielégíteni az ember éhségét és szomjuságát, de tény marad, hogy ez a szomjuság meg van.

Ez az ismeret öntudatos, őszinte, az ember egész lényét átható volt. Channingben teljes erővel megvalósult. Nála az örök Istennel való egység nemcsak tudás és következtetés, hanem élmény volt. Ezen az alapon védte Istent a mindent felforgató orthodox tanok ellen. Nem az embert féltette az Ádám bűnétől s más hasonló veszedelemtől, hanem Istent. Tehát Channing nem új erkölcsi felfogást, hanem főképpen új istenfogalmat vitt be a hitéletbe. Ez a fordulat annyira megragadta a gondolkozó és hívő lelkeket, hogy rövid idő múltán a legnagyobb papok úgy hirdették, mint sajátjokat. A londoni Szentpál templom híres papjával történt meg, hogy Channingnek egyik beszédét nemcsak elprédikálta, hanem ki is nyomatta a neve alatt, mint saját szerzeményét.

Channingről és követőiről nemegyszer mondták, hogy túlzottan idealizálták az ember fogalmát. Jó lett volna, ha egy kevés kalvinizmust vittek volna bele. Egyik amerikai pap azzal magyarázta meg vallásos életmódját, hogy minden este lefekvés előtt egy csepp kalvinizmussal édesítette meg a száját.

Bármennyire igaz, hogy az ember tévedni szokott, mégis jobb, ha az emberi természetről inkább több jót gondolunk, hogyses megfelekeznenk arról, ami benne Istentől való és isteni.

„Mi nem tudjuk felfogni, hogy ez a világ egy romlott faj számára lett volna teremtvé s hogy csak néhány kiválasztott juthat üdvösséghez,

a nagy többség pedig kárhozatra s Istent átkozva hal meg. Mi hisszük, hogy a földi élet lényegileg jó s az embernek mindig növekedő erejénél fogva javulóban van és az anyagi dolgokat mindig erényesebben és becsületesebben fogja felhasználni. Az erkölcsi integritás a társadalom szilárd alapja. A könyörület és jószívűség a társadalmi kötelességeket szentséggé magasztosítja. Csak a tudatlanok mondhatják, hogy az unitarizmus hideg és egyéni. Az unitárius lelkész munkaköre mindig kiterjedt a szegények és elhagyottak fölkarolására. Nem szerettük a felekezetiességet, de szívesen belépünk a könyörülő samaritánus felekezetébe". (W).

A függő kérdéseket, melyek a világot izgatják és munkájában gátolják, ha lassan is, de végül mégis megfogja oldani az ember. De csakis az ember, mert ő az Isten akaratának végrehajtója. Ez a nagy munka nem készül el a vallás, az egyház s annak szószólója, a lelkipásztor nélkül. Próféták voltak, proféták lesznek. Minél közelebb jut az emberiség ahhoz a Krisztushoz, akit az unitáriusok oly drága áron prédikáltak, annál hamarabb lesz béke és boldogság forrása a vallás.

Channing így oktat: „Tekints magára az Isten dicső fiára azzal a meggyőződéssel, hogy tőle sok drága kincset nyerhetsz, de mégis legdrágább ő maga". Ő az istenes ember, a nagy példánykép. Aki utána halad, kegyes és istenes életet fog élni.

A nagy tudós reformátor, kit az unitáriusok mindig adoráltak, Erasmus ezt tanácsolja: a dogmákat apaszd le a legkisebb számra. Ezzel a vallás igaz tartalmát nem fogod csökkenteni. Azontúl akadályozz meg minden vizsgálódást, vagy bízd rá mindenkire, hogy úgy higgyen, ahogy neki legjobban tetszik. Így aztán vége lesz a veszekedésnek s a vallás újból beilleszkedik az életbe, mint főtáplálója.

Ez a hang a Dávid Ferenc ajakáról is, azóta minden unitárius lelkész ajakáról száll, száll tovább, mígnem az emberek megtanulják és meg is tartják az örök szabályt: a hit Isten ajándéka, amely senkitől soha el nem vétethetik. Csak ki a térekre, föl a szószékekre, ti, az unitárius vallás szószólói, azzal az erős hittel, hogy minden igaz meggyőződéssel közelebb hozzátok az Isten országát itt a földön.

Dr. Boros György,
teológiai tanár.